

Agnieszka Roguska, Halina Cholewka

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach

Kształtowanie ekspresji kulturalnej uczniów szkół podstawowych

The formation of cultural expressions amongst primary school pupils

ABSTRACT: The text is an approximation of a small portion of the Project "Key Competences through creative development" implemented in 2008–2012 by the Siedlce University of Natural Sciences and Humanities (Poland) in partnership with the Foundation for the Development of Lublin at the request of the Ministry of Education and co-funded by the European Union /POKL/. The project included activities students in grades 5 and 6 (a total of 5400 students), teachers and principals of primary schools in rural areas 4 province: Lublin, Mazowsze, Podlasie and Warmia-Mazury. The project involved raising the key competencies through participation in interesting extra-curricular activities, festivals, contests, trips in the area: mathematical-naturally-technical and communication skills in a foreign language (especially in the area of technical and mathematical) and cultural awareness and expression. The article focuses on the approximately functioning of the latter elements, namely awareness and cultural expression. Extracurricular activities in the Project "Key Competences through creative development" were implemented in dimension two hours of classes in the field of cultural awareness and expression carried out by the teacher code (eg. art, music, polish teacher, et al.). Extracurricular activities were carried out mainly based on the method of projects. The authors took an active part in the implementation of the project, such as being trainers artistic activities and workshops for teachers using the method of projects. The text takes issue of the use the method projects in the development of key competencies to develop cultural awareness and expression in education. Method of projects although no longer used in education, it is still an open underappreciated form of education based on creativity education stakeholders, that is students and teachers. Both the Ministry of National Education and the European Union stress the importance the method of projects in the education of young people. In the text we find hints of work by project and an example of a contract and report.

KEYWORDS: Key competencies, project method, cultural expression, cultural awareness, research project.

STRESZCZENIE: Tekst opisuje realizację niewielkiego fragmentu Projektu pt. „Kompetencje kluczowe drogą twórczego rozwoju” realizowanego w latach 2008–2012 przez Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach w partnerstwie z Fundacją Rozwoju Lubelszczyzny na zlecenie Ministerstwa Edukacji Narodowej i współfinansowany ze środków Unii Europejskiej (POKL). W projekcie wzięli udział uczniowie klas 5. i 6. (w sumie 5400 uczniów), nauczyciele i dyrektorzy szkół podstawowych z obszarów wiejskich 4 woj.: lubelskiego, mazowieckiego, podlaskiego i warmińsko-mazurskiego. Projekt zakładał podniesienie kompetencji kluczowych poprzez uczestnictwo w wielu zajęciach pozalekcyjnych, festiwalach, olimpiadach, wycieczkach w zakresie: umiejętności matematyczno-przyrodniczo/technicznych oraz porozumiewania się w języku obcym (szczególnie w obszarze technicznym i matematycznym) oraz świadomości i ekspresji kulturalnej. W artykule skupiono się na przybliżeniu funkcjonowania ostatniego z wymienionych elementów, czyli świadomości i ekspresji kulturalnej. Zajęcia pozalekcyjne w Projekcie „Kompetencje kluczowe drogą twórczego rozwoju” realizowane były w wymiarze 2 godzin zajęć z zakresu świadomości i ekspresji kulturalnej prowadzonych przez nauczyciela kierunkowego (np. plastyka, muzyka, polonistę i in.). Zajęcia pozalekcyjne prowadzone były głównie na podstawie metody projektów. Autorki brały udział w realizacji całego projektu, będąc m.in. trenerami artystycznych działań warsztatowych dla nauczycieli z wykorzystaniem metody projektów. Tekst podejmuje zagadnienie pracy metodą projektów w kształtowaniu kompetencji kluczowych w zakresie rozwijania świadomości i ekspresji kulturalnej w edukacji szkolnej. Metoda projektów choć już obecna w szkolnictwie, wciąż jest niedocenianą formą edukacji otwartej, opartej na kreatywności podmiotów edukacji, czyli uczniów i nauczycieli. Zarówno MEN, jak i Unia Europejska podkreślają znaczenie metody projektów w edukacji młodych ludzi. W tekście znajdziemy wskazówki pracy metodą projektów oraz przykład kontraktu i raportu.

SŁOWA KLUCZOWE: Kompetencje kluczowe, metoda projektów, ekspresja kulturalna, świadomość kulturalna, projekt badawczy.

Specyfika kompetencji kluczowych w zakresie rozwijania świadomości i ekspresji kulturalnej

Kompetencje są zbiorem wiedzy, umiejętności i przyjmowanych postaw. Magdalena Szpotowicz oprócz łączenia tych trzech elementów ze sobą podkreśla, że muszą one przystawać do zaistniałych w danym czasie sytuacji. Kompetencje kluczowych potrzebują wszystkie osoby w drodze do samorealizacji i rozwoju osobistego, bycia aktywnym w działaniu, integracji społecznej oraz w realizacji własnych zamierzeń i zobowiązań. Kompetencja w zakresie rozwijania świadomości i ekspresji kulturalnej jest uznaniem ważności i potrzeby kreatywnego wyrażania myśli, doświadczeń i emocji poprzez różne środki, włączając w to muzykę, performance, literaturę, sztuki wizualne, narzędzia informatyczne, w tym grafikę komputerową. W dniach 3–5 czerwca 2004 r. w ramach Europejskiego Kongresu o Różnorodności Kulturalnej pod hasłem „Od Powszechnej deklaracji o różnorodności kulturalnej ku przyszłej konwencji. Możliwości i ograniczenia zastosowania zasady różnorodności kulturalnej” podjęto kwestie semantyczne związane z określeniem znaczenia pojęcia „ekspresja kulturalna”. Uznano, że ekspresję kulturalną należy pojmować jako twórczość, produkcję, dystrybucję i upowszechnianie dóbr oraz usług kulturalnych z uwzględnieniem różnorodności ich nośników i form (Europejski Kongres... 2005).

W odniesieniu do podejmowanej w tym artykule problematyki skłaniamy się ku określeniu tego pojęcia przez Zofię Redlarską: „Jedną z ośmiu kompetencji kluczowych w uczeniu się przez całe życie jest **świadomość i ekspresja kulturalna**. Jest ona rozumiana jako docenianie znaczenia twórczego wyrażania idei, doświadczeń i uczuć za pośrednictwem wielu środków wyrazu, w tym muzyki, teatru, literatury i sztuk wizualnych. Wiedza kulturalna obejmuje świadomość lokalnego, narodowego i europejskiego dziedzictwa kulturalnego oraz jego miejsca na świecie. [...] Umiejętności obejmują zarówno wrażliwość, jak i ekspresję: wrażliwość i przyjemność z odbioru dzieł sztuki i widowisk, jak i wyrażanie siebie poprzez różnorodne środki z wykorzystaniem wrodzonych zdolności” (Redlarska 2013, s. 175–176).

Na świadomość i ekspresję kulturalną składa się wiedza odnośnie do kultury określana jako wysoka, ceniona i rekomendowana przez jej znawców, ale także kultura popularna, szczególnie bliska młodym ludziom. Otwartość na różne formy ekspresji kulturowej i szacunek dla odmiennych kultur świadczą o dojrzewaniu emocjonalnym, kulturowym i tożsamościowym poszczególnych jednostek i grup.

W zaleceniach Parlamentu Europejskiego i Rady z 18.12.2006 r. zapisanych w Dzienniku Urzędowym Unii Europejskiej z dnia 30.12.2006 (Zalecenie Parlamentu Europejskiego...) odnośnie permanentnego uczenia się, stanowiącego połączenie wiedzy, umiejętności i postaw, wymienia się 8 kompetencji kluczowych:

1. Porozumiewanie się w języku ojczystym;
2. Porozumiewanie się w językach obcych;
3. Kompetencje matematyczne i podstawowe kompetencje naukowo-techniczne;
4. Kompetencje informatyczne;
5. Umiejętność uczenia się;
6. Kompetencje społeczne i obywatelskie;
7. Inicjatywność i przedsiębiorczość;
8. Świadomość i ekspresja kulturalna.

Kompetencje kluczowe dotyczące rozwoju świadomości i ekspresji kulturalnej określane są tutaj w skrócie jako KK8. Zaszczepienie w młodym człowieku wrażliwości artystyczno-estetycznej procentuje przez całe życie nawet wtedy, gdy on sam nie zostanie artystą. Istotne w chęci kształtowania kompetencji kulturalnych jest uczenie się umiejętności samodzielnego odkrywania, próbowania swoich sił w poczynaniach artystycznych, różnego rodzaju przedsięwzięciach kulturalnych już od najmłodszych lat. Poza tym istotne jest rozbudzanie ciekawości poznawczej, która prowadzić ma do całożyciowego,

permanentnego, w dużej mierze samodzielnego, rozwoju własnych zainteresowań, ogólnie pojmowanej osobowości. Uczniowie klas piątych i szóstych przy wsparciu nauczyciela wspomagającego, mogą uczyć się twórczej ekspresji, wyrażania siebie w kulturze i sztuce oraz odbioru dzieł, oceny i okazywania szacunku wobec kreacji artystycznych w ogóle.

Podjęmowane próby rozbudzania świadomości i ekspresji kulturalnej są szczególnie cenne tam, gdzie kontakt z żywą kulturą jej wytworami (typu teatr, filharmonia, muzeum), jest znacznie ograniczony lub utrudniony. Chodzi tu przede wszystkim o tereny wiejskie i okolice małych miast.

Rozwijanie kompetencji kluczowych KK8 jest szansą dla uczniów szkół podstawowych w byciu uczestnikiem tworzenia kultury obliczonej na własne możliwości. Poza tym wzbogaca postrzeganie przestrzeni artystycznych i wzbudza szacunek dla pracy ludzi kultury z najbliższego otoczenia, regionu, różnych części świata. Poczynania te ocenia się wówczas nie swoją miarą lecz poprzez pryzmat różnorodności i bogactwa wytworów ogólnoludzkich.

Komisja Europejska dostrzega i docenia edukację artystyczną w zwiększaniu kompetencji młodych ludzi w XXI wieku. W związku z tym wystąpiła z projektem utworzenia Europejskiej Agencji Kultury, którą w 2007 r. zatwierdziła Rada Unii Europejskiej. W Agencji kładzie się nacisk na wpływ edukacji artystycznej na rozwój kreatywności uczniów. Strategia współpracy krajów UE zakłada wykorzystanie kompetencji kluczowych, w tym świadomości kulturalnej i kreatywności. Rok 2009 był Europejskim Rokiem Kreatywności i Innowacji. Chodziło bowiem o umocnienie związku między świadomością kulturalną a kreatywnością. Parlament Europejski w Rezolucji z 2009 r. o studiach artystycznych w Unii Europejskiej przedstawił zalecenia dotyczące rozwoju edukacji artystycznej i wezwał do lepszej jej koordynacji w skali europejskiej. Republika Czeska, Hiszpania, Włochy, Polska, Szwecja i Islandia twierdzą, że takie zalecenia oraz inicjatywy zazwyczaj powstają na poziomie lokalnym i/lub szkolnym, a nie krajowym (Edukacja artystyczna i kulturalna... 2010, s. 3, 36). Inicjatywy oddolne są najbardziej pożądane, ponieważ wyrastają z potrzeb członków danej społeczności lokalnej, osiedlowej, szkolnej.

Metoda projektów – pojęcie i podstawowe założenia

W założeniach programowych dla szkoły podstawowej jako cel edukacyjny pojawia się wprowadzenie uczniów do aktywnego uczestnictwa w kulturze. Aby ten cel osiągnąć należy wyposażyć najpierw nauczycieli, a następnie uczniów, w narzędzia umożliwiające jego realizację, w wiedzę i umiejętności.

Rozporządzenie MEN z dnia 20 sierpnia 2010 r. nakłada obowiązek realizacji w trakcie kształcenia w gimnazjum projektu edukacyjnego przez uczniów tych klas. Udział ucznia w realizacji projektu powinien być uwzględniony w wewnętrzzszkolnych kryteriach oceniania zachowania (Rozporządzenie MEN z dnia 20 sierpnia 2010 r.). W związku z tym powstało wiele podręczników i poradników realizacji tego zadania (Mikina, Zając 2006; Mikina, Zając 2012; Strzemieczny 2011; Niemiec-Knaś 2011; Kierczak 2012).

W procesie kształcenia ogólnego szkoła na III i IV etapie edukacyjnym kształtuje u uczniów postawy sprzyjające ich dalszemu rozwojowi indywidualnemu i społecznemu, m.in. takie jak: ciekawość poznawcza, kreatywność, przedsiębiorczość, gotowość do uczestnictwa w kulturze, podejmowania inicjatyw oraz do pracy zespołowej. W rozwoju społecznym bardzo ważne jest poszanowanie tradycji i kultury własnego narodu oraz innych kultur i tradycji (Załączniki do rozporządzenia...).

Zajęcia pozalekcyjne również pozwalają na wprowadzenie treści poszerzających program nauczania oraz form nauczania innych niż występujące na tradycyjnych lekcjach. Doskonale w tym przypadku sprawdza się metoda projektów jako jedna z metod aktywizujących. Metoda projektów (ang. *project-based learning*) to sposób nauczania polegający na rozwiązywaniu przez uczestników konkretnych problemów, zagadnień opierając się na posiadanej wiedzy, umiejętnościach oraz kompetencjach społecznych i personalnych. Nad projektem najczęściej sprawuje pieczę nauczyciel lub inna osoba wspomagająca cały proces realizacji przedsięwzięcia. Za twórcę metody projektu uważa się Williama Hearda Kilpatricka (1918). Warto również przywołać inne osoby silnie związane z promowaniem i realizacją metody projektów, jak: John Alford Stevenson (1921) (przegląd definicji projektów), Charles R. Richards (1900 nr 1, s. 249–259) (kształcenie techniczne nauczycieli), John Dewey (1938) (podbudowa teoretyczna metody projektu, zajęcia warsztatowe). W pierwszej połowie XX w. w Stanach Zjednoczonych pod naporem krytyki szkoły tradycyjnej zaczęto wdrażać i realizować metodę projektów jako innowacyjny sposób nauczania i uczenia się. Lilian G. Katz propagowała wykorzystanie metody projektów wśród dzieci, określając go w następujący sposób: „projekt to pogłębione badanie tematu o dużej wartości poznawczej. Projekt realizuje zazwyczaj niewielka grupa dzieci wyodrębniona z klasy, czasami cała klasa, a czasem pojedyncze dziecko. Zasadniczą cechą projektu jest jego charakter badawczy, przy czym działania badawcze ukierunkowane są celowo tak, aby znaleźć odpowiedzi dotyczące tematu, postawione przez dzieci lub nauczyciela lub pojawiające się podczas wspólnej pracy nauczyciela z dziećmi” (Siemieniecka 2012, s. 430–431).

Metoda pracy projektowej to rodzaj nauczania otwartego, umożliwiająca kreatywne poszukiwanie interesujących i potrzebnych informacji do realizacji przedsięwzięcia, podkreślając podmiotowość i różnorodność wszystkich uczniów. Nauczanie projektowe jest atrakcyjną formą uczenia się poprzez odkrywanie i działanie, współpracę w grupie szczególnie w odniesieniu do dzieci mających trudności w nauce, gdzie praca zespołowa inspiruje do podejmowania wysiłku i jest satysfakcjonująca poprzez wspólne odkrywanie rozwiązań i budowanie wzajemnych relacji partnerskich oraz poczucia akceptacji (Kupiec 2013, s. 4–5).

„Edukacja w XXI wieku powinna pozwalać na budowanie wiedzy w oparciu o subiektywne znaczenie (konstruktywisci) wiedzy. Warto, by dzisiejsza szkoła zrezygnowała z ujęcia nauczania jako transmisji wiedzy (obiektywizm) realizowanej planowo przez nauczyciela. Jak wynika z badań, ten model nauczania nie sprawdza się, co potwierdzają wyniki przeprowadzonych badań. Sytuacja ta wymaga poszukiwania nowych metod kształcenia lub korzystania z takich, które zmieniają relację między szkołą a uczniem, na rzecz aktywizacji uczącego się w poszukiwaniu koniecznej mu wiedzy i osiągania celów poznawczych (Scardamalia, Bereiter)” (Siemieniecka 2012, s. 430–431).

Metoda projektu pozwala na przybliżenie w atrakcyjnej formie zagadnień związanych z kulturą i sztuką. Uatrakcyjniła pobyt ucznia w szkole, rozbudzając ciekawość poznawczą i dając uzasadnione poczucie, że szkoła jest miejscem przyjaznym, otwartym na poczynania artystyczne młodych ludzi za sprawą, np. zajęć pozalekcyjnych prowadzonych metodą projektów. Działania realizowane na zajęciach w ramach Projektu „Kompetencje kluczowe drogą twórczego rozwoju” miały charakter interdyscyplinarny, ponieważ wykorzystywano wiedzę i umiejętności z różnych nauk w realizacji programu nauczania różnych przedmiotów. Zajęcia pozalekcyjne prowadzone były głównie z wykorzystaniem metody projektów. Zgodnie z jej założeniami, uczniowie realizowali przedsięwzięcie na podstawie wcześniejszych ustaleń i ramowych założeń odnośnie tematyki projektu, form, metod i technik pracy oraz zakładanych celów do osiągnięcia. Omawiano poszczególne etapy pracy, korygowano działania, sprawdzano zakładane sposoby realizacji. Projekt miał być w założeniu przedsięwzięciem twórczym, zatem mógł ewoluować w trakcie jego powstawania. W projekcie uczestniczyła zazwyczaj cała klasa lub klasa podzielona na mniejsze grupy zadaniowe. Projekt mógł być prezentowany publicznie, na terenie szkoły lub poza nią. Wcześniej działania w ramach projektu „Kompetencji kluczowych...” w pierwotnej lub zmodyfikowanej formie mogły być zaprezentowane na wojewódzkich i regionalnych festiwalach i przeglądach twórczości. Praca nad projektem była wspólnym wysiłkiem uczniów i nauczyciela pro-

wadzącego, pełniącego rolę koordynatora, konsultanta i doradcy. Realizowane projekty dotyczyły m.in. prezentacji historii regionu, przybliżenia legend, podań i miejscowych wierzeń, zaprezentowania lektur w różnej formie czy realizacji futurystycznych zamierzeń. Oto tytuły niektórych projektów: „Budujemy dom”, „Bliżej nieba. Anioły są wśród nas”, „Krzeseł jako obiekt użytkowy i dzieło sztuki” (Roguska 2012).

W pracy nauczyciela z uczniami metodą projektów konieczne jest duża swoboda działania, od fazy projektu, poszukiwania tematu przez sposoby rozwiązania problemów, realizacji celów, do końcowej formy prezentacji efektów całości poczynąń. Rolą nauczyciela jest czuwanie nad całością działań projektowych i prawidłową realizacją celów kształcenia. Nauczyciel może sugerować pewne tematy do realizacji w przypadku, gdy uczniowie mają problem z ich wyborem lub sposobem ich realizacji na poszczególnych etapach pracy. Może się zdarzyć, że w klasie piątej lub szóstej szkoły podstawowej dzieci nie będą potrafiły samodzielnie określić tematu projektu.

Niezmiernie istotne w pracy metodą projektów są dobrze sformułowane cele operacyjne, wyznaczające pewien rodzaj mierzalnych, sprawdzalnych umiejętności, które powinni opanować uczniowie po wykonaniu projektu. Mają one określić zakładane efekty pracy, do których dąży grupa w trakcie wykonywania poszczególnych czynności. Cele operacyjne są pewnego rodzaju drogowskazami, które nie pozwalają zgubić istoty projektu pośród wielu działań związanych z realizacją przedsięwzięcia. Poza tym cele określają kierunki działań. Cele operacyjne pomagają nauczycielowi i uczniom zorientować się dokąd zmierzają, i w którym momencie potrzebują korekty swoich poczynąń i wsparcia pedagoga.

Opracowanie właściwych celów projektu i ich realizacja ma w praktyce szkolnej doniosłe znaczenie. Przeświadczenie to wynika z faktu, że źle sformułowane cele lekcji są najprostszą i najczęstszą przyczyną niepowodzeń i rozczarowań uczniów. Dobrze sformułowane cele operacyjne gwarantują sukces przedsięwzięcia, ponieważ już na wstępie widać czy to, do czego dążymy jest wykonalne i jakimi sposobami można to osiągnąć. Poza tym, nawet jeśli nie wszystko uda się wykonać, to wiadomo, których elementów projektu i dlaczego nie zrealizowano zgodnie z początkowym zamierzeniem. Można je zatem korygować.

Zalecana w tworzeniu projektów interdyscyplinarność rozwinięta umiejętność refleksyjnego odbioru sztuki, wpłynie na rozbudzenie postawy kreatywnej dziecka, dostarczy potrzebnej wiedzy z różnych dziedzin nauki, kultury i sztuki. Wykorzystywanie w realizacji projektów różnorodnych form wypowie-

dzi artystycznej – ekspresji taneczno-muzycznej, ekspresji plastycznej, dramy z elementami technik parateatralnych – wzbogaca wiedzę uczniów, wyposaża w umiejętności i przede wszystkim kształci postawę otwartą na zjawiska w kulturze. Rozumienie tych zjawisk może nastąpić głównie poprzez samodzielne poznanie i zastosowanie możliwie wielu form ekspresji.

Wybór tematów do realizacji może pozostawać w związku z programem nauczania, a formy realizacji powinny być dostosowane do potrzeb i możliwości ucznia. Przed przystąpieniem do pracy nad projektem nauczyciel powinien wziąć pod uwagę następujące elementy:

- zainteresowania uczniów;
- możliwość uzyskania przez nich potrzebnych informacji;
- możliwość zgromadzenia potrzebnych materiałów,
- możliwość samodzielnej pracy;
- efektywność pracy w grupie;
- postępy w realizacji poszczególnych etapów projektu.

Warunki brzegowe w metodzie projektów

Warunki brzegowe to swego rodzaju przyjęte zasady i warunki realizacji powziętego zamierzenia. Ustalenie warunków brzegowych w pracy nad projektem oznacza realną ocenę możliwości realizacji projektu na każdym jego etapie. Warunki te można korygować, jednak już na wstępie należy dążyć do określenia takich konkretów, które dają poczucie pewności i jasności co do pracy nad projektem. Można wymienić następujące warunki brzegowe:

- Nauczyciel powinien pamiętać że w pracy nad projektem bierze udział cała grupa/klasa, a nie wybrani uczniowie; klasa może być podzielona na mniejsze grupy.
- Wybór tematu powinien uwzględniać możliwości całej grupy. Należy mieć świadomość, że nie każdy temat można zrealizować metodą projektów. Nad wyborem tematu na zajęcia pozalekcyjne mogą prowadzić dyskusje nauczyciele różnych przedmiotów wraz z grupą mającą realizować projekt.
- Projekt nie powinien w zasadzie przechodzić na następny rok. Do realizacji należy wybrać projekt dający gwarancję jego zakończenia we właściwym terminie.
- Projekt powinien zawierać cechy odróżniające go od innych metod nauczania, czyli: interdyscyplinarność, progresywistyczna rola nauczyciela, podmiotowość ucznia, odejście od tradycyjnego sposobu oceniania i pozyskiwania wiedzy do projektu. Progresywizm kładzie nacisk

na konieczność dostosowania oddziaływań wychowawczych do rozwoju psychofizycznego dziecka i jego indywidualnych zainteresowań. Postuluje się w nim swobodny rozwój jednostki i wyzwolenie inicjatywy ucznia w procesie nauczania.

- Praca metodą projektów na zajęciach pozalekcyjnych nie może przybierać kształtu zwykłej jednostki lekcyjnej ani zastępować realizacji treści z poszczególnych przedmiotów nauczania, nie może być odrabianiem zaległych zajęć lekcyjnych lub ich uzupełnianiem w tradycyjnej formie.
- Projekt może natomiast nawiązywać do różnych obszarów wiedzy z poszczególnych przedmiotów nauczania przedmiotowego, stąd wyniknie jego interdyscyplinarność.
- Realizacja projektu, czyli ustalenie czy dane przedsięwzięcie odbywać się będzie w ramach konkretnych zajęć z danego (-ych) przedmiotu (-ów) nauczania czy na zajęciach pozalekcyjnych w szkole lub poza szkołą, jakie mogą być odstępstwa od powziętej decyzji, np. związane z koniecznością przeprowadzenia wywiadu, zebrania informacji, zrobienia fotografii itp., jeśli wymaga tego dobro projektu.
- Jeżeli projekt nie zostanie zrealizowany w zaplanowanej formie, nie powinno się tego traktować jako błędu dyskredytującego wykonawców. W takim przypadku należy sporządzić analizę (notatkę) wyjaśniającą przyczyny niepowodzeń i poddanie działań pod dyskusję wśród realizatorów projektu, np. uczniów, wskazując na ujemne i dodatnie strony realizacji przedsięwzięcia.

Ćwiczenia okołoprojektowe

Realizację poszczególnych etapów projektu powinny poprzedzać ćwiczenia okołoprojektowe. Są to zazwyczaj krótkie, kilku- lub kilkunastominutowe zajęcia (w zależności od wykorzystanej ekspresji), które mogą zakończyć się prezentacją (np. pokazem wykonanej indywidualnie lub zespołowo pracy plastycznej, scenką inspirowaną utworem literackim lub obejrzanym filmem, sformułowaną zapowiedzią, stanowiącą zachętę do wzięcia udziału w wydarzeniu kulturalnym, krótkim pokazem ekspresji ruchowo-tanecznej lub wykorzystującym inspirację dźwięków). Ćwiczenia okołoprojektowe powinny swoją formą ekspresji nawiązywać do projektu.

Ta okołoprojektowa aktywność doskonali warsztat działań kreatywnych uczniów, aktywizuje ich do działania, integruje grupę. Działania takie pomagają też w przezwyciężaniu nieśmiałości, tremy, uczą panowania nad emocjami, szczególnie nadmiernym strachem i paraliżującą treścią.

Stałe elementy projektu

Do realizacji zalecana jest szeroko rozumiana metoda projektu ze stałymi elementami, takimi jak: kontrakt, raport i prezentacja.

Kontrakt jest zapisem zawartej umowy między grupą uczniów a nauczycielem. Jest to podjęcie wspólnych zobowiązań, za pomocą których dąży się do osiągnięcia określonych celów, określenie poszczególnych zobowiązań i oczekiwań uczniów i nauczyciela (Szmidt 1995). W ustaleniu treści kontraktu biorą udział wszyscy, wypracowując kompromis prowadzący do ostatecznego jego kształtu. Przedstawiciel grupy i nauczyciel-opiekun otrzymują jeden identyczny egzemplarz kontraktu. Przykład takiego kontraktu znajduje się w załączniku 1.

Raport to pisemne sprawozdanie z realizacji projektu. Szczególną uwagę kładzie się w nim na opis rozwiązań postawionych problemów i celów operacyjnych. Znajduje się w nim analiza sposobów rozwiązań, ewentualnie obliczenia lub sposób wykonania danego wytworu. Ponadto raport zawiera spis treści, wykaz literatury i wykorzystanych materiałów. Przykład takiego raportu zawiera załącznik 2.

Prezentacja jest przedstawieniem przez reprezentantów grupy-klassy przebiegu procesu realizacji projektu, z jej założeniami i końcowymi efektami przed publicznością. Może nią być klasa szkolna, środowisko lokalne. Zatem prezentację podsumowującą pracę nad projektem można zaplanować nie tylko na terenie szkoły, ale także w miejscach ważnych dla lokalnej społeczności lub innych, zaplanowanych przez uczniów ze względu na charakter realizowanego projektu.

Prezentacja ma wzbudzić dyskusję nad projektem, jego dobrymi stronami, ale także ujemnymi, pewnego rodzaju deficytami, trudnościami w realizacji. W prezentacji uczniowie uzasadniają podjęte sposoby rozwiązania tematu i odpowiadają na pytania. Opiekunem merytorycznym dyskusji jest nauczyciel, który na bieżąco koryguje ewentualne błędy. Projekt ocenia się wieloaspektowo.

Prezentacja może odbyć się w sali lekcyjnej w obecności uczniów klas niebiorących udziału w projekcie, np. klasy czwartej, która za rok może realizować swój własny projekt i będzie miała ogląd tego, co i w jaki sposób można realizować. Dobrym pomysłem jest zaproszenie na nią dyrektora szkoły, rodziców i przedstawicieli społeczności lokalnej (np. sołtysa, burmistrza, wójta, lokalnych artystów, animatorów kultury).

Prezentację działań kulturalno-artystycznych poszczególnych szkół biorących udział w projekcie przewiduje się raczej w formie przeglądów a nie festi-

wali. Przegląd unika formy rywalizacji, co w przypadku działań projektowych uczniów, ich własnych koncepcji jest bardziej wskazaną formą przybliżania swoich osiągnięć kulturalnych z wykorzystaniem metody projektów. Konkurs oznacza rywalizację nastawioną na osiągnięcie wysokich ocen jurorów, ewentualnych nagród, a przegrana kojarzona jest z porażką. Natomiast forma przeglądu eliminuje rywalizację i nakierowana jest na samodzielność oraz czerpanie z tego satysfakcji.

Zakończenie

Współczesna edukacja formalna i nieformalna w różnych obszarach wiedzy, w tym w zakresie działań kulturalnych, potrzebuje innowacyjnych i aktywnych form przekazywania treści, ich przetwarzania i kreowania. Wyzwalanie kreatywności i inicjowanie działań indywidualnych oraz grupowych zachodzi w przypadku realizacji metody projektów. Hasło projekt w działaniach kulturalnych stało się tak powszechne, że niemal każde przedsięwzięcie kulturalne tak właśnie jest określane, co łatwo wychwycić śledząc wypowiedzi twórców i pracowników kultury w mass mediach. Praca metodą projektów z osobami dorosłymi i dziećmi lub młodzieżą różni się od siebie. Młode osoby potrzebują szczególnego wsparcia ze strony doświadczonego, kreatywnego opiekuna – nauczyciela, specjalisty w danej dziedzinie, animatora kultury itp.

Metoda projektów ma największy sens wtedy, kiedy wykonawcy zadania, np. uczniowie, są zainteresowani i zaabsorbowani tematem. Emocjonalne zaangażowanie we wspólne działania powoduje, że czują się autorami projektu: inicjują działania, proponują rozwiązania kolejnych etapów. Dzięki aktywności zdobywają nowe wiadomości i nabywają kolejne umiejętności (Mikina, Zajac 2012, s. 97). Praca nad projektem przygotowuje uczniów (grupę osób) do podejmowania wyzwań w przyszłości i do wspólnych działań w różnych obszarach życia człowieka. Daje poczucie siły w realizacji zamierzeń w grupie, w której każdy jej uczestnik wnosi coś od siebie. Kształtuje to w młodym człowieku poczucie własnej wartości, akceptację innych, trzymanie się wspólnie powziętych decyzji, uczy korzystania z różnych źródeł informacji i współdziałania w grupie.

Obcowanie z kulturą wzbogaca osobowość młodych ludzi, uwrażliwia na działania artystyczne innych. Waga rozwijania kompetencji kluczowych w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej w rozwoju uczniów jest nie do przecenienia, szczególnie w dobie globalizacji kultury i różnorodnych pokus aktywności w sieci. Poza tym wykorzystanie metody projektów w promowaniu i kreowaniu działań kulturalnych urozmaica nauczanie klasowe i życie szkoły.

Stawia uczniów w pozycji partnerów, ukazuje nowoczesne, różnorodne, otwarte na potrzeby i wyzwania nowoczesnej szkoły, w tym współistnienia w środowisku lokalnym, sposoby pracy, wykorzystuje potencjał samych podmiotów edukacji, czyli uczniów i nauczycieli. Mimo wielu krytycznych głosów na temat funkcjonowania systemu edukacji młodych ludzi, tworzą się inicjatywy godne zauważenia i realizacji, jak chociażby metoda projektów.

Załączniki

Załącznik 1. Przykład kontraktu

KONTRAKT

My, niżej podpisani uczniowie klasy .....
zobowiązujemy się do wykonania projektu nt.: .....

- .....
1. Planujemy, że projekt przedstawiony będzie w formie: .....
.....
  2. Do projektu dołączony będzie raport, który zawierać będzie:
    - krótkie uzasadnienie wyboru tematu
    - plan wykonania projektu
    - opis etapów pracy
    - wykaz osób współpracujących przy realizacji projektu
    - wykaz literatury/wykorzystanych narzędzi/materiałów
  3. Wynik naszej pracy gotowi jesteśmy zaprezentować przed kolegami, nauczycielami i zaproszonymi gośćmi.
    - Tak (w jakiej formie?)
    - Nie
  4. Obowiązujące terminy:
    - zakończenie projektu .....
    - prezentacja .....
  5. Kontrakt napisano i podpisano w 2. egzemplarzach, po 1. dla każdej ze stron.

Wykonawcy projektu .....

Nauczyciel .....

....., dnia .....

Załącznik 2. Przykład raportu

RAPORT

Temat projektu: .....

Jaki przyjęto plan, żeby wykonać projekt; czy udało się go zrealizować; czy trzeba było go zmieniać w trakcie realizacji?: .....

.....

.....

Obliczenia (jeśli jest to konieczne do rozwiązania problemu) .....

.....

Opis badań (jeśli jest to konieczne do rozwiązania problemu) .....

.....

Opis sposobu wykonania modelu lub innej praktycznej pracy .....

.....

Wykaz literatury: .....

Bibliografia

- Dewey J. (1938), *Experience and education*, Collier Macmillan Publishers, New York.
- Helm J.H., Katz L.G. (2003), *Mali badacze. Metoda projektu w edukacji elementarnej*, Wydawnictwa CODN, Warszawa.
- Kierczak U. (2012), *Metoda projektów w pracy nauczyciela wychowania fizycznego*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- Kilpatrick T.H. (1918), *The Project Method*, „Teachers College Record” Vol. 19.
- Knoll M. (2012), *“I had made a Mistake”. William H. Kilpatrick and the Project Method*, „Teachers College Record” Vol. 114, nr 2.
- Kupiec M. (2013), *Metoda projektu w nauczaniu dzieci z trudnościami w nauczaniu*, „Życie Szkoły” nr 11.
- Mikina A., Zając B. (2006), *Jak wdrażać metodę projektów? Poradnik dla nauczycieli i uczniów gimnazjum, liceum i szkoły zawodowej*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- Niemiec-Knaś M., *Metoda projektów w nauczaniu języków obcych*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2011.
- Redlarska Z. (2013), *Świadomość i ekspresja kulturalna*, [w:] *Rozwijanie kompetencji kluczowych uczniów w procesie edukacji wczesnoszkolnej*, Uszyńska-Jarmoc J., Dudel B., Głowska-Soldatow M. (red.), Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków–Białystok.
- Richards Ch.R. (1900), *The function of handwork in the school*, „Teachers’ College Record” nr 1.
- Roguska A. (red.), *Kompetencje kluczowe drogą twórczego rozwoju – wrzesień 2008 – sierpień 2012*. Publikacja współfinansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego, Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, Siedlce.
- Siemieniecka D. (2012), *Metoda projektów w budowie i realizacji systemu kształcenia studentów*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.

- Stevenson J.A. (1921), *The Project Method of Teaching*, The Macmillan Company, New York.
- Strzemieczny J. (2011), *Jak zorganizować i prowadzić gimnazjalne projekty edukacyjne poradnik dla dyrektorów, szkolnych organizatorów i nauczycieli opiekunów*, z serii: Podstawa Programowa, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa.
- Sutinen A. (2013), *Two Project Methods: Preliminary observations on the similarities and differences between William Heard Kilpatrick's project method and John Dewey's problem-solving method*, „Educational Philosophy and Theory” Vol. 45, nr 10.
- Szmidt K.J. (1995), *Przewodnik metodyczny dla nauczycieli. Porządek i przygoda. Lekcje twórczości*, WSiP, Warszawa.
- Szpotowicz M. (2011), *Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji*, Warszawa.

Źródła internetowe

- Edukacja artystyczna i kulturalna w szkołach w Europie, 2010*, Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji, Warszawa, http://eacea.ec.europa.eu/education%20/Eurydice/documents/thematic_reports/113PL.pdf [data pobrania: 27.04.2014].
- Europejski Kongres o Różnorodności Kulturalnej*, Warszawa, 3–5 czerwca 2005. *Kwestie semantyczne. Koncepcja kultury*, <http://www.unesco.pl/kultura/roznorodnosc-kulturowa/konferencja-o-roznorodnosc/raport-wersja-polska/i-okragly-stol/> [data pobrania: 18.06.2015].
- Mikina A., Zajac B. (2012), *Metoda projektów nie tylko w gimnazjum. Poradnik dla nauczycieli i dyrektorów szkół*, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa, <https://www.google.pl/#q=Agnieszka+Mikina+%26+Bo%C5%BCena+Zaj%C4%85c+METODA+PROJEKT%C3%93W+NIE+TYLKO+W+GIMNAZJUM> [data pobrania: 13.01.2014].
- Mikina A., Zajac B., *Metoda projektów w gimnazjum. Poradnik dla nauczycieli i dyrektorów gimnazjów*, z serii Podstawa Programowa, http://www.ore.edu.pl/strona-ore/phocadownload/poradnik_mikina_zajc.pdf [data pobrania: 02.05.2014].
- <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32006H0962:PL:NOT> [dostęp dnia 02.05.2014].
- Rozporządzenie MEN z dnia 20 sierpnia 2010 r. (Dz. U. Nr 156, poz. 1046), <http://www.kuratorium.szczecin.pl/index.php/prawo-owiatowe/akty-prawne-2010/zaktualizowane/2539-rozporzdzenie-men-z-dnia-20-sierpnia-2010-r-zmieniajace-rozporzdzenie-w-sprawie-warunkow-i-sposobu-oceniaania-klasyfikowania-i-promowania-uczniow-i-suchaczy-oraz-przeprowadzania-sprawdzianow-i-egzaminow-w-szkoach-publicznych-dzu-nr-156-poz-1046> [dostęp: 13.04.2014].
- Załączniki do rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 27 sierpnia 2012 r. (poz. 977). Dziennik Ustaw z 30 sierpnia 2012 poz. 977. Załącznik nr 4 Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych, których ukończenie umożliwiła uzyskanie świadectwa dojrzałości po zdaniu egzaminu maturalnego, <http://www.infor.pl/dziennik-ustaw,rok,2012,nr,165/poz,977,rozporzadzenie--ministra-edukacji-narodowej-w-sprawie-podstawy-programowej.html#> [data pobrania: 17.04.2014].
- Zalecenie Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 18 grudnia 2006 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie (2006/962/WE), <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32006H0962:PL:NOT> [data pobrania: 11.04.2014].